

מגמות הפשיעה בישראל 1976-1996

יורי כוגן*

* פקד, ראש יחידת הונאה, מרחב השפלה, מסטרנט במחלקה לקרימינולוגיה באוניברסיטת בר-אילן
(התקבל במערכת ביולי 1999, אושר לדפוס באוגוסט 1999)

עניינו של מחקר זה הוא סקירת מגמות הפשיעה בישראל בתקופה שבין השנים 1976-1996. שיטת המחקר הנה רפליקציה למחקרם של פישמן וארגוב (1980) וממצאי מחקר זה מושווים לממצאי המחקר הראשוני. המחקר בוחן את השינויים שחלו בסך היקף העבירות הפליליות, תוך התמקדות בעבירות רכוש, אלימות, מרמה וגניבות רכב. היקפי העבירות נבחנים לאורך תקופת המחקר תוך התייחסות למשתנים חברתיים כגון שיעורי אינפלציה, שיעורי עליה ואבטלה וכן אירועי משבר שחלו במהלכה. נתוני המחקר נלקחו מדיווחי הסטטיסטיקה הפלילית הרשמיים הנאספים בידי משטרת ישראל (דו"חות שנתיים של משטרת ישראל, משנת 1976 עד שנת 1996) וכן מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (1976-1996). ממצאי המחקר מצביעים על הבדלים במגמות הפשיעה בין שני המחקרים, כן נמצאו הבדלים מובהקים בעבירות האלימות וגניבות הרכב בין התקופה שטרם פרוץ האינתיפאדה לבין זו שאחריה.

מילות מפתח: משטרה, שיעורי פשיעה, סטטיסטיקה פלילית

הקדמה:

ההתעניינות התיאורטית והיישומית בנושא מדידת הפשיעה ובחינת מגמותיה הינה תחום ישן במחקר הקרימינולוגי. אנשי המחקר מתמקדים, בעיקר, בקשר בין תופעות הפשיעה השונות וכן בינן לבין משתנים המעורבים בפשיעה, שינויים חברתיים ומצביים העוברים על החברה הנחקרת. לעומתם, אנשי השדה העוסקים ביישום מדיניות, בעיקר בתחום סוכנויות האכיפה, מתעניינים במדידת היקפי הפשיעה ככלי להערכת תפקוד ובניבוי מגמות עבריינות עתידיות, לצורך התמודדות טובה יותר עמן לאורם של שינויים במשתנים חברתיים שונים (יחזקאלי ושל, 1997).

שוהם, רהב ואדד (1987) מציינים כי הניסיונות הראשוניים לקבץ את הסטטיסטיקה הפלילית החלו לפני יותר ממאתיים שנה, במטרה עיקרית ללמוד מנתונים אלה על רמת המוסר בחברה. המשך למחקרי חלוץ אלה התאפשר לאחר שבמהלך המאה התשע-עשרה החלו מוקמים כוחות משטרה לאומיים, תחילה בבריטניה ולאחר מכן במדינות נוספות. איסוף הנתונים מגופי האכיפה (ולא רק ממערכת המשפט) איפשר להרחיב את תחומי המחקר אל מעבר לנושא המקורי של היקף הגשת כתבי אישום פליליים ולכלול בה גם את "העבירות הידועות למשטרה", שמסיבות שונות לא גובשו לידי כתבי אישום.

בעבודת מחקר שבוצעה בישראל על-ידי פישמן וארגוב (1980) סקרו החוקרים את מגמות הפשיעה בארץ בשנים 1951-1976. המחקר הציג מערכת קשרים מסועפת בין מגמות הפשיעה לבין ציוני דרך שונים בהתפתחותה של החברה הישראלית. התמונה הכללית המצטיירת מהמחקר הייתה של מגמת עליה עקבית במרבית העבירות הפליליות לכל אורך התקופה שנחקרה. ממצא זה מתקיים, בדרך כלל, תוך מספר יוצאים מן הכלל, כאשר הבולט בהם הוא השפל אליו ירדו שיעורי הפשיעה בשנת 1973, שנת מלחמת יום הכיפורים. בשנים העוקבות שבו וזינקו שיעורי העבריינות כלפי מעלה לערכיהם שלפני המלחמה. ממצא זה הכורך יחדיו מלחמה ורמות עבריינות זכה להתייחסות במחקרה של שהם (1988), הגורסת כי בעת לחץ ואיום ממקור חיצוני מתרחשת עליה ברמות הסולידריות והלכידות בחברה, דבר המביא לירידה ברמת הפשיעה. השערה חלופית הועלתה ע"י אמיר וחסין, (1974) הגורסים במחקרם, הדין בהתנהגות עבריינית בתקופת מלחמת יום הכיפורים, כי לא נמצא שינוי בהתנהגותם של עבריינים בזמן המלחמה. החוקרים מסבירים ממצא זה באמצעות פרדיגמת הניכור, לפיה העבריינים חשים מנותקים מהחברה ומערכיה ומכאן חוסר ההשפעה של עליית הלכידות בחברה בשעת משבר על רמות הפשיעה (אמיר וחסין, 1974). מסקנה זו מוצאת חיזוק בעובדה כי עבריינים מועדים, שהורשעו מספר פעמים בדין, אינם נמנים על כוחות המילואים של צה"ל ולכן לא היו שותפים למאמץ המלחמתי, ומכאן הסבר אפשרי נוסף להעדר הזדהותם עם המשבר שפקד את החברה בישראל בעת מלחמה.

ממצא נוסף הקושר בין תופעת פשיעה למצבי סכסוך מדיני עולה ממחקרם של Landau and Beit Hallahmi (1982) אודות רמת התוקפנות בישראל. המחקר מגלה כי כל אחת מנקודות השיא של הסכסוך הישראלי - ערבי היתה מלווה בעליה ברמת התוקפנות בחברה הישראלית (Landau and Beit Hallahmi, 1982). במחקר אורך נוסף העוסק בניתוח תופעת הפשיעה האלימה בישראל בחנו Landau and Pfefferman (1988) שתי השערות מנוגדות. האחת, הקרויה בפי החוקרים "השערת הקוהסיביות" גורסת כי בעת קיומו של מצב מתיחות בטחוני ירדו שיעורי הפשיעה האלימה. זאת בשל העובדה כי הפרטים בחברה נוטים להתלכד לנוכח איום חיצוני ובאמצעות לכידות זו לדכא התנהגויות אנטי חברתיות, דוגמת האלימות הפלילית. זאת בדומה להשערתה האחרת, "השערת מתן הלגיטימציה וההסתגלות" תטען כי בתקופות בהן האלימות על רקע בטחוני נמצאת במגמת עליה, יעלו גם שיעורי האלימות על רקע פלילי, זאת היות והאלימות נתפסת כאמצעי לגיטימי לפתרון בעיות. ממצאי המחקר תמכו, באופן חד-משמעי, בהשערה השניה (Landau and Pfefferman, 1988).

בניגוד לממצאי שני המחקרים האחרונים מצא פישמן במחקרו אודות שורשיה ומגמותיה של האלימות בחברה הישראלית כי היא מאופיינת ברמות נמוכות ביותר של אלימות. פישמן (1979) הסביר ממצא זה על ידי קיומו של "הקולקטיב הישראלי" המדכא כל התנהגות אנטי חברתית לרמות נמוכות (פישמן, 1979). מסקנות אלו של החוקרים אמנם נסובות על תופעת התוקפנות והפשיעה האלימה, הנובעת ממנה, אך לא על כל תופעות הפשיעה. אך יש לזכור כי תופעה זו נוטה להיות מיוצגת באופן מדויק למדי, לעומת תופעות פשיעה אחרות, בסטטיסטיקה הפלילית המבוססת על דווח עצמי, כפי שמציינים שוהם, רהב ואדד (1987) ומכאן חשיבותה לדיון הנוכחי.

מגמת העליה בפשיעה מיד עם תום מלחמת יום הכיפורים המתוארת במחקרם של פישמן וארגוב (1980) ניתנת להסבר משני כוונים שונים. מחד טוענים החוקרים כי משבר האמון שחוותה החברה הישראלית כלפי הנהגתה, לאחר המלחמה, מצא ביטוי בחיטוט כללי בחולי החברה ובהם נושא החוק והסדר (פישמן וארגוב, 1980). מאידך טוענת שהם (1988) כי הנחה מקובלת היא במחקר הקרימינולוגי לראות את העליה בהתנהגויות העברייניות,

בייחוד אלו הקשורות באלימות, כ"ירושתה" של המלחמה. הנחה זו מתיישבת עם טיעונם של Sutherland & Cressey (1978) בדבר מתן הלגיטימציה למעשי אלימות בעת מלחמה ומוצאת חיזוק נוסף בממצאי עבודתם של Landau and Beit Hallahmi (1982) שהובאו לעיל. נראה כי יציאה מתוך הטיעון של Sutherland & Cressey (1978) מאפשרת לקשור בין רמת האלימות המלחמתית, בולטותה ומעורבות החברה בה, לבין העליה בעבירות האלימות בעורף. קשר זה יבחן בשלב מאוחר יותר של עבודה זו כאשר תבחן השפעת האינתיפדה, כנקודת ציון משמעותית בהתפתחות החברה הישראלית בעשור האחרון, על מגמות הפשיעה בישראל.

ממצא נוסף של פישמן וארגוב (1980) מצביע על קשר חיובי בין השיפור הכלכלי במשק ורמת החיים הגבוהה, כפועל יוצא ממצב זה, לבין עבירות הרכוש והמרמה. החוקרים מסבירים ממצא זה בכך כי התחזקותן של התנהגויות צרכניות ראוותניות במשק הנלוות לעליה ברמת החיים יוצרות מוטיבציה אצל חלקים מהאוכלוסיה להשתמש באמצעים בלתי לגיטימיים, קרי עברייניים, לצורך השגתן של מטרות שאינן רק נחשבות לגיטימיות אלא כאלה שיש לשאוף להשגתן. ממצא זה תואם ממצא מחקרי אחר המצוטט על-ידי שוהם, רהב ואדד (1987) והמצביע על קשר חיובי בין רמת המודרניזציה של החברה לבין שיעור עבירות הרכוש (גניבות, במקרה זה) בה. ממצא נוסף, עליו מדווח Rahav (1984), בניתוח משווה, מצביע על קיומו של קשר חיובי עקבי בין רמת הפיתוח הלאומי בארצות שונות לבין עבירות הרכוש.

שלושת הממצאים האחרונים ניתנים לביסוס תאורטי באמצעות מושג "האנומיה האינדיבידואלית" של Merton (1957). Merton קבע כי האנומיה האישית ניתנת להסבר, מבחינה סוציולוגית, כסימפטום של חוסר תיאום בין שאיפות – מטרות - חברתיות מקובלות לבין מימושן, בדרכים לגיטימיות, של שאיפות אלה (Merton, 1957). האנומליה האישית היא שיוצרת את הסטיה. בתחום עבריינות זה, של עבירות הרכוש והמרמה מציינים פישמן וארגוב (1980) את הממצא הבולט ביותר של מחקרם. החוקרים מצאו כי בתחום עבירות המרמה חל הגידול הרב ביותר במהלך עשרים ושש השנים בהן עוסק המחקר. ממצא זה תומך בממצא מוקדם יותר של פישמן ודיניץ (1977) המצביע על עליה

בפשיעת הצווארון הלבן החל בתקופה שלאחר מלחמת יום הכיפורים. החוקרים מצפים כי מגמה זו תלך ותגבר עם העליה ברמת החיים בישראל וצמצום מעורבות הממשלה בתהליכים הכלכליים במשק (פישמן ודיניץ, 1977).

תופעה חברתית נוספת, שהקשר בינה לבין מגמות הפשיעה כבר נחקר רבות (Eisenstadt, 1951; אייזנשטדט, 1965, 1973; אמיר ושיחור, 1975א', 1975ב'; חסין, 1985; Shoham, 1962; Sellin, 1938; Shaw & McKay, 1987) והקשורה במישרין לאופיה של ישראל כמדינה קולטת עליה, הינה תופעת ההגירה. אמיר ושיחור (1975א') רואים בהגירה מצב קרימינוגני העלול ליצור קונפליקטים חברתיים ואישיים, לגרום להתרופפות מנגנוני הפקוח החברתיים ולהביא את הפרט לחיפוש דרכים, לעתים סוטות, כדי להתמודד עם מצב זה. מושג חשוב נוסף לדיון בקשר בין תופעת ההגירה לרמות העבריינות בחברה הוא מושג "התנגשות התרבויות" כפי שמגדיר אותו Sellin (1938). ההגירה היא אחד משני המוקדים להתנגשות תרבויות; קרי קונפליקט בין נורמות התנהגות הנהוגות בחברות שונות ובין נורמות המהגרים והנורמות החוקיות של החברה הקולטת (Sellin, 1938). מושג זה עשוי להסביר את הממצא של Shoham (1962) לפיו שיעורי עבריינות הבגירים בקרב העולים גדול עד כדי פי ארבע מאשר בקרב האוכלוסיה הותיקה, כאשר הוא מסביר זאת בחולשת הסמכות של משגרי הנורמות המבוגרים.

כאמור, פישמן וארגוב (1980) סקרו במחקרם את נטיות הפשיעה ומגמותיה בישראל בשנים

1951-1976, היינו במחצית היובל הראשונה לקיומה של ישראל. זוהי תקופה רבת תהפוכות בה התהוו המערכות החברתיות והשלטוניות של המדינה ולא אחת נדמה היה שעצם קיומה הפיזי נמצא בסכנה. מטרת המחקר הנוכחי הנה לבצע רפליקציה למחקרם בשנים 1977-1997. בתקופה זו החברה בישראל כבר נסמכת על מוסדות שלטון, חקיקה ופיקוח ברורים, אך עדיין לא תמה תקופת השינויים החברתיים החריפים המשפיעים על הווייתנו. במהלך שנים אלו חוותה החברה הישראלית מספר אירועים קריטיים: שלושה מהפכים שלטוניים; מלחמת שלום הגליל והאינתיפאדה, שלראשונה עוררו גלי התנגדות חברתיים ופוליטיים אותם לא ידענו בתחנות קודמות של הסכסוך הישראלי-ערבי;

קליטת גלי העלייה גדולים מאתיופיה ובעיקר ממדינות חבר העמים; מלחמת המפרץ, בה חווה העורף הישראלי לראשונה בתולדות המדינה חרדה קיומית ולבסוף, בתקופה זו חוותה החברה הישראלית, לראשונה מאז קום המדינה רצח של ראש ממשלה בידי מתנקש יהודי, אזרח המדינה.

תחום פשיעת הרכב לא נסקר על-ידי עורכי המחקר הראשוני, ובהיות המחקר הנוכחי רפליקציה לעבודתם לכאורה, לא היה צריך להיכלל גם כאן. עם זאת, לאור בולטותו של תחום עבירות זה בשנים האחרונות מחד, ומיעוט ההתייחסות אליו בספרות מאידך מצדיק, לדעת עורך המחקר, התייחסות נוספת נפרדת. בעיתונות הבינלאומית, שגילתה עניין בתופעה, נכתב כי מרבית עבירות הרכב בישראל מבוצעות על-ידי ערבים, תושבי שטחים או בשיתופם ויעדן של המכוניות הגנובות הוא בשטחים שבשליטת הרשות הפלסטינית. כלי רכב המגיע לשטחי יהודה ושומרון (בהם קיימת נגישות מסוימת למשטרת ישראל), רוב הסיכויים שיפורק וימכר כחלקי חילוף שקשה לקשור ביניהם לרכב המקורי. לעומת זאת, רכב המגיע לשטחי רצועת עזה הנהנים משלטון מלא של הרשות הפלסטינית וסגורים בפני סוכנויות האכיפה של ישראל ימכר כמות שהוא לתושב מקומי (King, 1997). מצב דומה מתואר גם במאמרו העיתונאי של Ingwerson (1996) הדן בגניבת מכוניות יוקרה בגרמניה, הנהנית משפע כלכלי, והעברתן לשטחי מדינות חבר העמים, שם אין לרשויות הגרמניות דריסת רגל מחד ואילו לסוכנויות האכיפה המקומיות אין עניין לטפל בתופעה.

שיטת המחקר:

1. המקורות

מקורות הנתונים הסטטיסטיים המשמשים עבודה זו, כמו גם את מרבית המחקרים העוסקים בהערכת פשיעה הינם מאגרי מידע רשמיים שהנתונים בהם נאספו על ידי משטרת ישראל, מערכת בתי המשפט והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. עובדה ידועה היא בקרב החוקרים כי מקור זה אינו מהימן היות והוא מבוסס על מדדים המסתמכים על פתיחת תיקי חקירה בפועל התלויה, בתורה, בשעורי הדווח של הציבור, לרוב הקורבנות. עניין זה מבחין בבירור בין שני סוגי פשיעה: עבירות שקורבנותיהם הם בני אדם, ואלו

המכונות "נטולות קורבן", כאשר הקורבן היא החברה על מוסדותיה, או העבריינין עצמו (עבירות מס, זנות, שימוש בסמים וכ"ו). מאגרי המידע המסתמכים על רישומי מערכת בתי המשפט מושפעים גם כן מהמערכת המשטרית, שהרי למרות קיומה של אפשרות לפיה יכול אזרח, בתנאים מסוימים, לפנות באופן עצמאי לבית המשפט בעניין פלילי (הגשת קובלנה פלילית פרטית) הרי שרוב רובם של קורבנות העבירה אינם עושים כן. יתר על כן, ההחלטה באם לפתוח תיק חקירה הינה החלטה שבסמכות המשטרה וזו יכולה, ממניעים שונים להחליט לכאן או לכאן. בכך נוצרת הטיה לחוקר שיסתמך על נתונים רשמיים בלבד. יחזקאלי ושל (1997) מציינים בעניין זה כי "מרגע שרמת הפשיעה (המדווחת) מהווה מדד, מתקיים מאמץ ארגוני "לעצב מחדש" את הסטטיסטיקה הפלילית. האמצעי הפך למטרה". מצד שני, הברירה העומדת בפני החוקר הינה ביצוע עצמאי של סקרי פשיעה, דבר שהינו בלתי אפשרי הן מסיבות לוגיסטיות המצריכות משאבים כלכליים ואנושיים רבים ביותר, והן מסיבות של חיסיון המידע. חשוב לזכור במקרה זה כי המאגרים הרשמיים של המשטרה (ויתר הסוכנויות השלטוניות) נהנים מרציפות טיפול ומאחידות דווח, עניין שאין לבטלו שעה שניגשים לביצוע מחקר בהיקף נרחב. ניתן היה לשקול חלופה למאגרי הנתונים הרשמיים. הכוונה לנקיטה במתודולוגיה של שימוש ב"דווח עצמי" כפי שמציינים שוהם, רהב ואדד (1987). שיטה זו הוכחה כתקפה במחקרים רבים שנערכו, במרוצת השנים, הן בישראל והן בעולם. ממצאי מחקרים אלה הושו לממצאי מחקרים המתבססים על מאגרי הנתונים הרשמיים ונמצאה רמת התאמה גבוהה בין השניים. ממצא זה מחזק את תוקפו של הדווח העצמי, אך כפי שמציינים שוהם, רהב ואדד (1987) בו בזמן מחזק ממצא זה את תוקף המחקרים המבוססים על שימוש בנתוני הסטטיסטיקה הפלילית הרשמיים. לעומתם, Ennis (1967), טוען כי מחקרי הדיווח העצמי מצביעים על כך כי הסטטיסטיקה הפלילית הרשמית נופלת מן המצב במציאות בכ- 200% בממוצע. ניתן ליישב סתירה זו בין החוקרים אם נשים לב כי Ennis (1967) מתכוון לדיווח העצמי של קורבנות העבירה בעוד ששוהם, רהב ואדד (1987) דנים במחקרי דווח עצמי של מחוללי העבירה. עמדתם של שוהם, רהב ואדד (1987) עדיפה כאן, גם מהסיבה שסביר כי דווח עצמי אנונימי של מחוללי העבירה יהיה מהימן יותר מאשר דווח עצמי של הקורבנות בהיות הראשונים משוחררים משיקולים של רווח משני (תביעות ביטוח, קבלת

התייחסות שלטונית עדיפה, קבלת נוכחות משטרית מוגברת וכיו"ב). משתנים אלה, שאינם ניתנים לבקרה מחקרית, באים בנוסף למשתנים אחרים כגון זיכרון של נסיבות אברסיביות, הקיימים בכל סוגי המחקרים המבוססים על דווח עצמי.

2. השיטה

המחקר הנוכחי, בהיותו רפליקציה על מחקרם של פישמן וארגוב (1980) ינקוט, מתוקף כך, באותם כלים ופרוצדורות מחקריות, כפי שנעשה במחקר הראשוני. שני המחקרים הנדונים כאן, הן הראשוני והן הנוכחי בוצעו בתוך הפרדיגמה של "מחקרים בניתוח משני" (Secondary Analysis Research) כפי שמוגדר בספרו של Hyman (1972). יתרונותיה של שיטה מחקרית זו, הגורסת שימוש מחקרי בנתונים שנאספו שלא על ידי עורכי המחקר ולמטרות אחרות רבים וכוללים, בין השאר, את זמינות הנתונים; אחידות ורציפות הדווח; וכן חסכון ניכר במשאבים. חסרונותיה של שיטה זו הם חוסר היכולת של החוקרים לשלוט ולפקח על דרך איסוף הנתונים וקיבוצם לקטגוריות (סוגי עבירות). יתרונו של המחקר הנוכחי על פני מחקרם הראשוני של פישמן וארגוב (1980) הינו באחידות הדווח אליו הגיעה משטרת ישראל בתקופה הרלוונטית למחקר זה. המחקר הראשוני, המתחיל בשנותיה הראשונות של ישראל כמדינה סוברנית, עת התהוו מוסדות השלטון ובהם המשטרה, דרש, כהגדרת החוקרים, ביצוע "התאמות" בנתונים (פישמן וארגוב, 1980). במהלך שנות השבעים הגיע הדווח הפלילי של משטרת ישראל למסגרת אחידה הנשמרת במהלך התקופה הרלוונטית למחקר הנוכחי, דבר המונע, כמעט לחלוטין, את הצורך בביצוע "שיפוץ והתאמה" של הנתונים. המקרה היחיד בו נדרשו פעולות אלה של התאמת הנתונים למסגרת המחקר היתה ביחס לעבירות שמקורן לאומני ושהחלו להופיע בסיכומי הסטטיסטיקה הפלילית החל בשנת 1988 (פרוץ האינתיפדה בשטחי יהודה, שומרון וחבל עזה). קבוצת ה"עבירות הלאומניות" הכוללת את עבירות יידי האבנים על רקע לאומני, השלכת בקבוקי תבערה והקמת מחסומים הוצאה מתוך סך העבירות בהן מטפל מחקר זה זאת מתוקף היות מקורותיה פוליטיים ולא פליליים).

מחקרם הראשוני של פישמן וארגוב (1980) עקב אחרי קטגוריות הפשיעה הכוללניות, כפי שקובצו בדיווח וחשבון השנתי של משטרת ישראל (דו"חות שנתיים של משטרת ישראל,

משנת 1976 עד שנת 1996). קטגוריות אלה כוללות את קבוצות העבירות הבאות: עבירות נגד גוף (עבירות אלימות שאין בהן כדי לגרום למותו של אדם); עבירות נגד רכוש ועבירות מרמה. בנוסף התמקד המחקר הראשוני בשתי עבירות ספציפיות - רצח ונסיון לרצח. החוקרים נימקו שיטת עבודה זו בכך ששתי עבירות אלה הן העבירות החמורות ביותר ושהדווח הסטטיסטי לגביהן הינו המהימן ביותר. לדעת עורך המחקר הנוכחי מאפשר אופן הדווח המשטרתי ואחידותו (דו"חות שנתיים של משטרת ישראל, משנת 1976 עד שנת 1996) להתמקד גם בקבוצת עבירות נוספת: עבירות נגד אדם, הכוללת בתוכה מלבד עבירות הרצח והנסיון לרצח גם את עבירות ההריגה, איומי הרצח וההריגה וכן קטגוריה של "עבירות אחרות כלפי חיי אדם". לדעת עורך המחקר הנוכחי היא כי יש לעשות שימוש בכל קבוצת העבירות הנזכרת לעיל כדי שתשמש מדד מהימן ל"ערך חיי האדם" בחברה הישראלית. ההבדלים בין עבירות הרצח וההריגה עשויים לנבוע מהגדרות משפטיות דקות הממוקדות במרכיבי העבירה ושאינן בהם כדי לגרוע מאותו מדד של ערך חיי האדם; מה גם שמבחינת היקפה מהווה עבירת ההריגה 4%-3% בלבד מסך העבירות בקטגוריה זו. שתי בעיות עלו במהלך הטיפול בקבוצת ה"עבירות נגד חיי אדם". הראשונה הינה קבוצת העבירות השיוויונית של "עבירות אחרות כלפי חיי אדם", שמחד היה מקום להוציאה מן המחקר מפאת עמימותה, אך מאידך מהיותנו מחפשים מדד ל"ערך חיי האדם", תהיה משום טעות להתעלם ממנה. שיקול זה מבוסס, בעיקר, על היקפה של קבוצת עבירות זו המהווה מעל ל- 20% מתוך קטגוריית העבירות המכונה "עבירות כלפי חיי אדם".

מלבד העבירות כלפי חיי אדם זכתה, במחקר הנוכחי, להתייחסות מיוחדת קבוצת עבירות נוספת הכלולה בקטגוריית העבירות נגד רכוש. העבירות האמורות הן "עבירות כלפי רכב" הכוללות את סעיפי גניבת הרכב והשימוש ברכב ללא רשות. הסיבה לחקירת קבוצת עבירות זו הינה העליה הדרמטית שחלה בהן בשנים האחרונות, והדיון הציבורי שהתעורר בעקבות עליה זו. למעקב אחרי עבירות אלו עשוי להיות מוסף ערך יישומי בנוסף לעניין המחקרי שבבדיקת השינויים במגמות הפשיעה.

לצורך ביצוע השוואה של נתוני הפשיעה לאורך כל תקופת המחקר תורגמו נתוני הפשיעה הגולמיים לשיעורי תיקים ל- 1,000 תושבים, מלבד שיעור גניבות כלי רכב שמוצג במספרים מוחלטים.

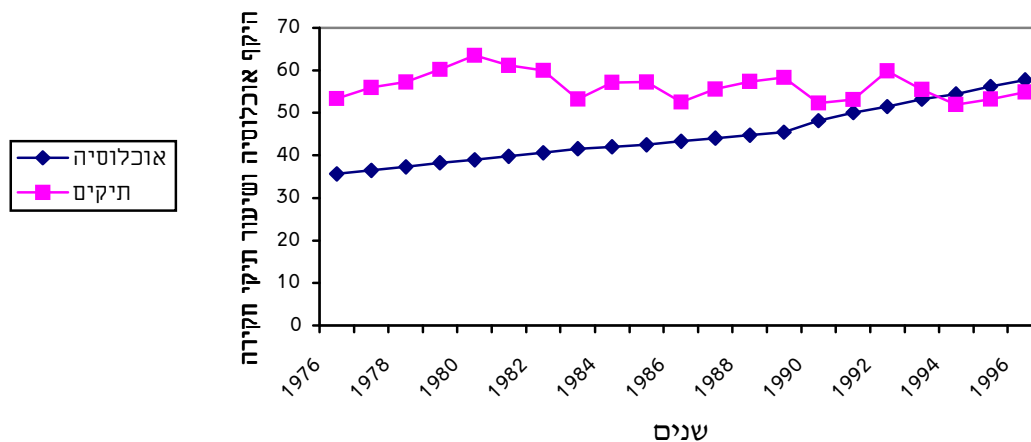
בנוסף לנתוני הפשיעה קובצו נתונים לגבי משתנים חברתיים שונים בחברה הישראלית. קבוצת משתנים זו כוללת את היקף אוכלוסיית ישראל בשנים הרלוונטיות למחקר הנוכחי: התפתחויות כלכליות וחברתיות כמו שביתות; אבטלה; רמת האינפלציה (באחוזים); והיקף ההגירה לישראל. נתונים אלה קובצו מתוך פרסומי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (1976-1996) בתקופה הרלוונטית למחקר הנוכחי.

ממצאים:

בתחילת פרק זה יוצגו הממצאים התיאוריים אודות שיעור העבירות הפליליות בתקופת המחקר, יחד עם ממצאים הנוגעים למשתנים החברתיים שנמדדו, כגון שביתות ושיעורי אינפלציה וכן היקפי העליה והאבטלה. בהמשך יוצגו קשרים בין משתני העבריינות השונים ובינם לבין המשתנים החברתיים המנויים לעיל. כמו כן, יבחנו הממצאים ההסקיים בין משתנים נבחרים.

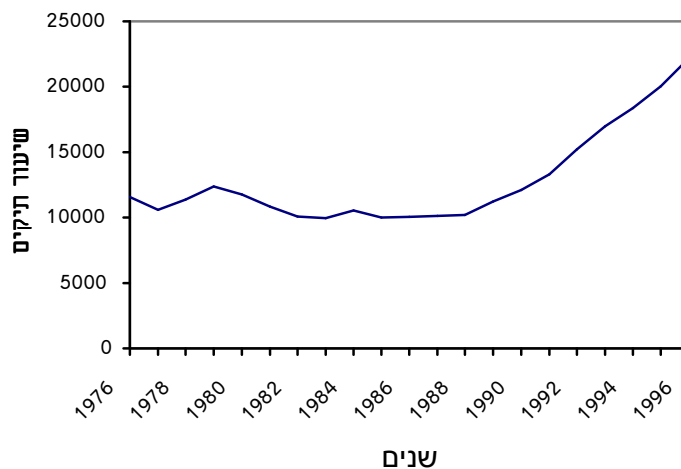
ממצאים תיאוריים - התמונה הכללית העולה מתוך הנתונים שנאספו מצביעה על מגמה של יציבות בשיעור העבירות הפליליות לאלף אזרחים בתקופה הרלוונטית למחקר (ראה תרשים 1: "היקף האוכלוסייה, בקני"ם 100,000 : 1, ונפח הפשיעה לפי מס' תיקים, בקני"ם 1000 : 1"). עם זאת, יש לציין כי בעבירות מסוימות חלו שינויים חריפים. בחינת היקף קבוצות העבירות שנבדקו במחקר זה מעלה כי קבוצת עבירות הרכוש היא הדומיננטית, ואחריה ממוקמת קבוצת עבירות האלימות.

תרשים 1 - היקף האוכלוסייה ונפח הפשיעה



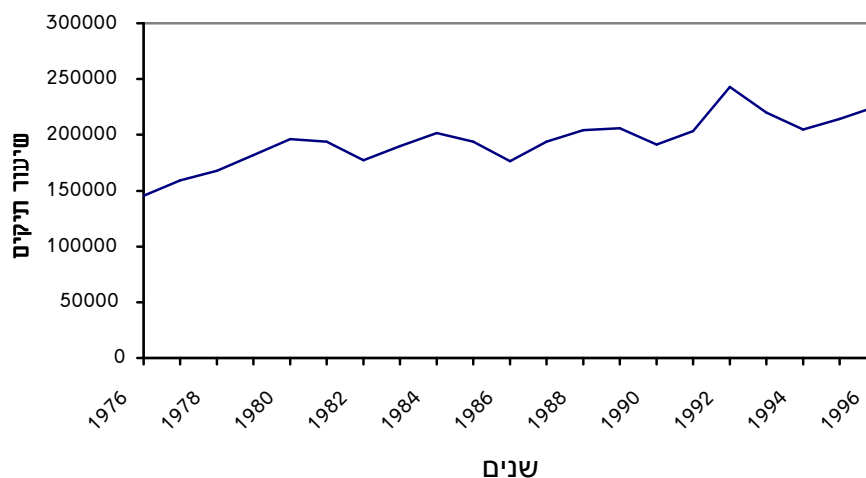
בקבוצת העבירות "נגד גופו של אדם" חלה עליה ניכרת במהלך תקופת המחקר. בעשור הראשון למחקר הנוכחי נשמר שיעור הפשיעה בקבוצת עבירות זו במצב סטטי, למעט עליה קלה ביותר בשנת 1979; עליה שמיד אחריה באה ירידה המחזירה את שיעור העבירות למצבו הקודם. החל משנת 1988 חלה עליה חריפה בקבוצת עבירות זו, עד כדי הכפלתה ואף יותר מכך (ראה תרשים 2: "עבירות נגד גוף האדם", בשיעור תיקים של 1:1000 תושב).

תרשים 2 - עבירות נגד גוף האדם



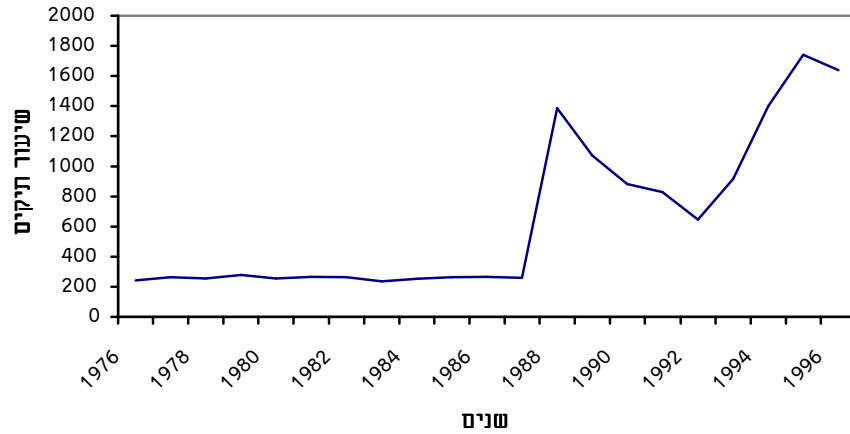
בקבוצת "עבירות הרכוש" קיימת עליה מתונה, יחסית, לאורך תקופת המחקר. הגידול בשיעורי עבירות הרכוש הינו מחזורי, מדי מספר שנים. במהלך התקופה הנחקרת נרשמו ארבעה שיאים בעבירות הרכוש בשנים 1980, 1984, 1989 ו- 1992. שיעור עבירות הרכוש בשנת 1992 מהווה שיא של כל התקופה שנבדקה (ראה תרשים 3: "עבירות רכוש" בשיעור תיקים של 1000: 1 תושב).

תרשים 3 - עבירות רכוש



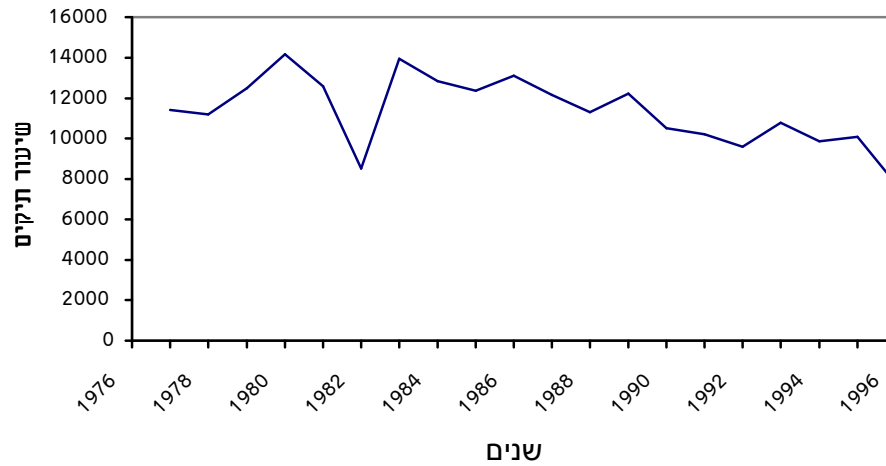
בקטגוריית העבירות "נגד חיי אדם" נשמרת היציבות בין השנים 1976-1987. שנת 1988 הינה שנת שיא ושיעור העבירות בה גדל, באופן חד, עד כדי פי שבע. במהלך השנים 1989-1992 קיימת ירידה הדרגתית בשיעור העבירות, אך הנקודה הנמוכה ביותר אליה הגיעו שיעורי העבירות בשנת 1992 עדיין גבוהה מרמתם המקורית עד כדי פי שלוש. בשנת 1993 מתהפכת שוב המגמה ושיעור העבירות מגיע לשיא חדש בשנת 1995, עד כדי פי שבע מהשיעורים שנרשמו במהלך המחצית הראשונה של התקופה הרלוונטית למחקר זה (ראה תרשים 4: "עבירות נגד חיי אדם" בשיעור תיקים של 1000: 1 תושב).

תרשים 4 - עבירות נגד חיי אדם



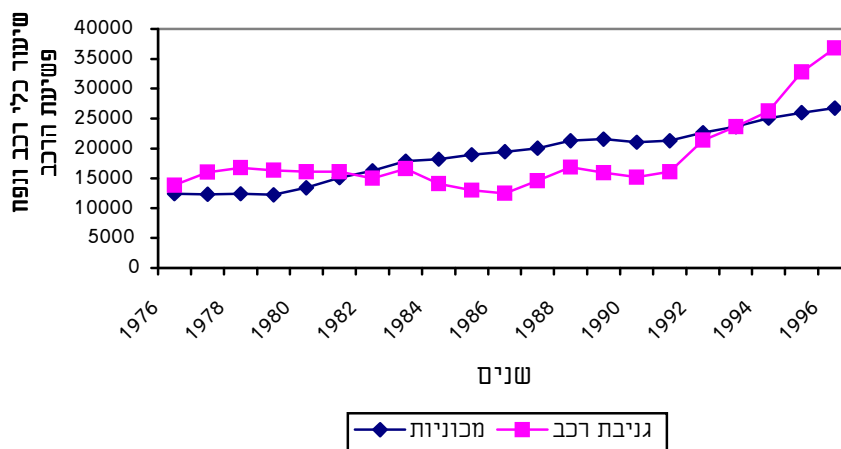
בקבוצת "עבירות המרמה" נרשמה ירידה ניכרת ועקבית בשיעורי הפשיעה לאורך כל התקופה הרלוונטית. נקודת השפל בשיעור עבירות המרמה נרשמה בשנת 1982 (ראה תרשים 5: "עבירות מרמה וכלכליות" בשיעור תיקים של 1000 : 1 תושב).

תרשים 5 - עבירות מרמה וכלכליות



בקבוצת "העבירות נגד כלי רכב", הנכללת בתוך הקטגוריה של "עבירות הרכוש", נשמרת יציבות יחסית במהלך השנים 1976-1991. אך החל משנת 1992 ועד לתום התקופה הרלוונטית נרשמה עליה חדה ומתמדת במספר כלי הרכב שנגנבו בישראל. בשנת 1996, שהינה שנת השיא של התקופה הרלוונטית, נגנבו בישראל 36,809 כלי רכב. לשם השוואה, בשנת 1986, שהינה שנת השפל בתחום עבירות זה, נגנבו בישראל 12,518 כלי רכב, היינו, מדובר בפער של כמעט פי שלושה במהלך תקופה של עשר שנים (ראה תרשים 6: "שיעור כלי הרכב וגניבתם", מס' גניבות כלי רכב, מס' מכוניות בקני"מ 1000 : 1).

תרשים 6 - שיעור כלי הרכב וגניבתם



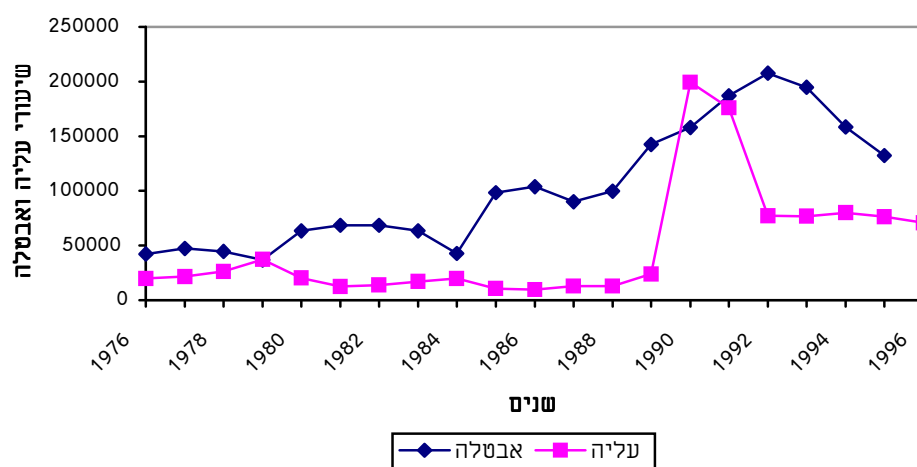
יתר על כן, לא רק שנפחה האבסולוטי של פשיעת הרכב עלה ושילש את עצמו, עלה אף הייצוג של עבירה זו בקרב קבוצת עבירות הרכוש המהווה את הגורם העיקרי בנפח הפשיעה בישראל. בשנת 1986, שנת השפל בעבירות מסוג זה, היוותה העבירה של "גניבת רכב" כ- 7.1% מסך "עבירות הרכוש". לעומת זאת, בשנת 1996 עלה חלקה של עבירה זו יותר מפי שניים והגיע לשיעור של 16.3% מסך עבירות הרכוש.

בחינת הממצאים אודות "המשתנים החברתיים" שנמדדו מצביעה על מספר תהליכים בולטים, שעברו על החברה בישראל במהלך תקופת המחקר. אחד התהליכים האלה, ששינה ללא ספק את פניה של החברה הישראלית הנו התהליך המואץ של קליטת רבבות עולים תוך פרק זמן קצר, יחסית. גל העליה החל במהלך שנת 1989, עם פתיחת שערי ברית המועצות והגיע לשיאו בשנת 1990, בה עלו לישראל 199,516 עולים. בסך הכל עלו לישראל מעל ל- 780,000 עולים בתקופה שבין 1989 לבין 1996. בחינת היקפי העליה בשנים אלה לעומת התקופה הקודמת (שנים 1976-1988) מעלה כי בשנים המאוחרות עמד ממוצע העולים השנתי על כדי מעל לפי שש בהשוואה לשנים שלפני כן. בחינת היקף הבלתי

מועסקים במשק במהלך תקופת המחקר העלה תמונה של מגמת עלייה במספר המובטלים, עד לשיא, בשנת 1992. החל בשנת 1993 ועד לסיומה של התקופה הנחקרת נמצא היקף

המובטלים בירידה (ראה תרשים 7: "עליה ואבטלה בישראל 1976-1996", מס' עולים בשנה, מס' מובטלים בשנה חלקי 100).

תרשים 7 - עליה ואבטלה בישראל 1976-1996



מבחינת ההתפתחות האינפלציונית ניתן לחלק את התקופה הרלוונטית למחקר זה לשתי תקופות משנה. בראשונה, שחלה בשנים 1976-1985, נמצאה האינפלציה, ברוב התקופה, במגמת עליה, כאשר שיאה הושג בשנת 1984 עת הגיעה לרמה של כ- 374% בשנה. תחילתה של תקופת המשנה השניה ב- 1985, עת הוכרזה התוכנית למלחמה באינפלציה. במהלך תקופה זו חלה ירידה ניכרת וחרिפה בשיעורי האינפלציה, עד כדי הגעתה בשנת 1996 לשיעורים של כ- 11% לערך.

יש לציין כי הירידה באינפלציה לא התבצעה באופן הדרגתי אלא בצניחה חדה משיעור של 304% בשנת 1985 לשיעור של 48% בשנת 1986. בהמשך התקופה המשיכה מגמת הירידה,

אך באופן מתון הרבה יותר. בחינת משתנה השביתות במשק במהלך תקופת המחקר מעלה כי בתקופה זו אבדו למשק ימי עבודה בהיקף של כ- 70-170 ימים בשנה. במהלך התקופה לא חלו שינויים חריפים בשיעור השביתות. השנה בה היה משתנה זה בשיאו היא שנת 1987, בה אבדו למשק 174 ימי עבודה.

קשרים בין שיעורי פשיעה ומשתנים חברתיים - בחינת הקשרים בין קטגוריות הפשיעה נמצאו מתאמים מובהקים חיוביים, משמעותיים עד גבוהים בין עבירות נגד הגוף, הרכוש, ועבירות נגד חיי אדם. נמצא מתאם גבוה ($r=0.78$, $p=0.000$) בין העבירות נגד הגוף לבין העבירות שכנגד חיי אדם. בין העבירות שכנגד חיי הדם, לבין העבירות שכנגד רכוש נמצא מתאם מעט מתון יותר, אך עדיין גבוה ($r=0.6$, $p=0.004$). מתאם בשיעור דומה נמצא גם בין העבירות שכנגד הגוף לבין עבירות הרכוש ($r=0.58$, $p=0.006$). נמצאו, כמו-כן, קשרים שליליים, משמעותיים ומובהקים בין שיעור עבירות המרמה לבין שיעורי העבירות שכנגד גוף ($r=-0.65$, $p=0.002$) ונגד חיי אדם ($r=-0.6$, $p=0.006$). לא נמצא קשר משמעותי בין שיעורי עבירות המרמה ועבירות הרכוש ($r=-0.38$, $p=0.1$).

בשלב הבא יוצגו הקשרים בין המשתנים המייצגים תהליכים חברתיים לבין המשתנים המייצגים את ההתנהגויות הפליליות, במטרה לנסות ולהבין את הרקע למגמות הפשיעה הנבחנות במחקר זה. נמצא קשר שלילי משמעותי ומובהק בין שיעור השביתות במשק לבין שיעור העבירות שכנגד גופו של אדם ($r=-0.64$, $p=0.003$).

מעבר לכך לא נמצא קשר בין שיעורי השביתות במשק לבין התנהגויות פליליות אחרות. נמצא מתאם גבוה ומובהק בין שיעור האבטלה לשיעור עבירות הרכוש ($r=0.75$, $p=0.000$). מתאמים נמוכים יותר, אך עדיין משמעותיים נמצאו בין שיעורי האבטלה לבין שיעורי העבירות שכנגד חיי אדם וגופו של אדם ($r=0.6$, $p=0.005$; $r=0.63$, $p=0.003$). כן נמצא קשר שלילי, משמעותי ומובהק בין משתנה האבטלה למשתנה המייצג את שיעור עבירות המרמה ($r=-0.53$, $p=0.019$). בחינת הקשרים בין שיעור העליה לבין המשתנים המייצגים

את ההתנהגויות הפליליות העלה קשר מתון ומובהק בין שיעור העליה לשיעור העבירות שכנגד חיי אדם ($r=0.44$, $p=0.43$) וקשר שלילי מתון ומובהק בין שיעור ההגירה לבין שיעור עבירות המרמה ($r=-0.47$, $p=0.038$). בחינת הקשרים שבין שיעורי האינפלציה לבין שיעור העבירות הנבדקות העלתה את קיומם של קשרים מתונים ומובהקים בין שיעורי האינפלציה לבין שיעור עבירות המרמה, ביניהם נמצא קשר חיובי, והעבירות שכנגד חיי אדם; כאשר כוון הקשר, במקרה זה הנו שלילי ($r=-0.49$, $p=0.024$; $r=0.45$, $p=0.046$).

בעקבות הממצאים התיאוריים אודות השינוי החרף בשיעורי העבירות שנגד גופו של אדם וחיי אדם וכן עבירות הרכב שחל במהלך התקופה הרלוונטית למחקר זה בוצע ניתוח שונות, שמטרתו לבחון קשרים סיבתיים בין ממצאים תיאוריים אלו לבין ארועים בולטים שחוותה החברה הישראלית במהלך תקופת המחקר. בחינת הממצאים התיאוריים מלמדת כי שלושת סוגי עבירות אלו עברו שינוי מהותי ואף חרף החל בשנת 1988, שינוי המהווה קפיצת מדרגה, מבחינת שיעור העבירות. השוואת שיעור העבירות שכנגד חיי אדם בשתי התקופות העלתה את קיומו של הבדל מובהק ביניהן ($F=67.58$, $P=0.000$, $df=20$).

ממצאים דומים בכוונם ובעוצמתם נמצאו גם לגבי העבירות שכנגד גופו של אדם ($F=14.83$, $P=0.001$, $df=20$) וכן לגבי עבירות הרכב ($F=11.16$, $P=0.003$, $df=20$).

דיון:

בחינת מגמות הפשיעה לאורך התקופה נשוא המחקר הנוכחי והשוואת ממצאיו הן לאלו של המחקר הראשוני (פישמן וארגוב, 1980) והן לממצאי מחקרים אחרים שעניינם חקר מגמות פשיעה מעלה מספר ממצאים בעלי עניין. ראשית, ההתמקדות בתמונת הפשיעה הכללית מצביעה על מגמה של יציבות בשיעורי הפשיעה, זאת לעומת ממצאיהם של פישמן וארגוב (1980) המצביעים על מגמה עקבית של עליה במרבית העבירות הפליליות. משמעותו של ממצא זה הנה רבה, לאור הטענות העולות כי הפשיעה בישראל נמצאת במגמת עליה. מבלי לפגוע בתוקפו של ממצא זה יש לבחון אותו במידת מה של זהירות. שיעורי הפשיעה הכלליים מבוססים על שיעור כלל תיקי החקירה, בגין העבירות השונות, שנפתחו בישראל בתקופה הנחקרת. שיעור זה מורכב מהתנהגויות רבות ושונות,

שהמשותף להן הוא היותן עבירה על החוק. ראוי לממצאים אלה שיתבססו על בחינה דיפרנציאלית של סוגי העבירות השונים. בחינה כזו של ממצאי המחקר הנוכחי מסבירה גם את חוסר ההתאמה שבין מגמת היציבות בפשיעה מחד ותחושת הציבור כי היא נמצאת במגמת עליה.

בחינת שיעור עבירות האלימות, למעט העבירות נגד חיי אדם, מעלה תמונה של עליה בשיעור התיקים במשך תקופת המחקר. בדומה לממצאיהם של פישמן וארגוב (1980) מגיע שיעור הגידול עד כדי הכפלת נפח הפשיעה בקבוצת עבירות זו. לעומת הדמיון בין שיעורי הגידול הממוצעים בין המחקר הראשוני לזה הנוכחי הרי שבחינת מגמות השינוי בשני המחקרים תוביל דווקא לממצאים שונים בתכלית. בעוד שפישמן וארגוב (1980) הצביעו על מגמה הרצופה שיאים ומורדות בהיקף עבירות האלימות, הרי שהמחקר הנוכחי מצביע על מגמת יציבות בקבוצת עבירות זו בעשור הראשון של התקופה הרלוונטית (שנים 1976-1987) לעומת מגמת עליה חריפה החל משנת 1988, מגמה הנמשכת גם כיום. בחינה קרובה יותר של מגמות השינוי בסוג עבירות זה, כפי שמצאו פישמן וארגוב (1980) מעלה ממצא לפיו נקודות השיא אובחנו אחת לעשור (בשנים 1955, 1965 ו-1975). לאחר "שנות שיא" אלה קיימת ירידה בהיקפי העבירות. בשני המקרים הראשונים, בשנים 1955 ו-1965 נקודות השיא הושגו בתוך תקופה לא ארוכה לפני פרוץ משברים בטחוניים על רקע הסכסוך הישראלי-ערבי (מבצע קדש ומלחמת ששת הימים) בעוד נקודת השיא השלישית הושגה לאחר מלחמת יום הכיפורים, שהוותה הפתעה עבור הממסד והחברה בישראל. ההבדל בין שתי נקודות השיא הראשונות לזו השלישית נובע, לדעת עורך המחקר הנוכחי, מאווירת המתח הבטחוני ששררה בתקופה שלפני מלחמת קדש וששת הימים, אליהן יצאה ישראל בעקבות משברים ביחסים, המתוחים ממילא, עם שכנותיה לעומת אווירת האופוריה בה היתה שרויה החברה הישראלית בתקופה שבין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים. מסקנה זו הנה חשובה ביותר לניתוח ממצאי המחקר הנוכחי. ניתן להסביר את מגמת היציבות בהיקף עבירות האלימות בעשור הראשון של מחקר זה באמצעות הקבלת תקופה זו לתקופת המחקר הראשוני תוך בחינת המצב הבטחוני. לעומת נקודות המשבר שצוינו לעיל התקופה שבין השנים 1976-1987 הנה נעדרת נקודות

מתח גבוה על רקע בטחוני, קרי, בשנים אלה לא הייתה מלחמה כוללת בין ישראל לשכנותיה.

ביחס לטענה האפשרית כי מחקר זה מתעלם ממלחמת "שלום הגליל" והתקפות הקטיושות על ישובי הצפון שקדמו לה ניתן לומר כי תקופת המתח הבטחוני שלפני היציאה למלחמת של"ג היתה, בעיקר, נחלתם של ישובי הצפון וכפי שנאמר כבר לא אחת ביחס למלחמה זו, שהיא נבדלת מקודמותיה בכך שהיתה זו מלחמה של חלק מהחברה הישראלית בלבד; כאשר חלק זה ירד למקלטים המשיכה רוב החברה במהלך חייה התקין. המסקנה אודות הקשר החיובי בין מצבי משבר בטחוניים לבין עליה בעבירות האלימות, העולה כאן, הועלתה כבר במחקרם של Landau and Beit Hallahmi (1982), שבחן את תופעת האלימות בחברה הישראלית מנקודת מבט פסיכו-היסטורית ומצא, כי כל אחת מנקודות השיא בסכסוך הישראלי – ערבי לוותה בעליה בתוקפנות בחברה הישראלית.

נקודת השינוי בהיקף עבירות האלימות בתקופת המחקר הנוכחי היתה כאמור שנת 1988. אם נתבסס על ההנחה כי קיים קשר בין ארועי משבר על רקע בטחוני לבין שיעור עבירות האלימות, אזי גם הממצא אודות שינוי מגמת ההתפתחות של עבירות האלימות תואם מסקנה זו. האינתיפאדה בשטחי יהודה, שומרון ועזה פרצה בדצמבר 1987 ולוותה בארועי אלימות וטרור בהיקף נרחב. ההתמודדות עם תופעה זו הצריכה ממדינת ישראל להזרים לאזורים אלה כוחות צבא רבים שנחשפו, בבת אחת, למשימות שיטור ושמירה על הסדר והבטחון אל מול תופעות אלימות קשות. העליה הדרמטית בהיקף עבירות האלימות, בד בבד עם התרחבות האינתיפאדה מעלה את האפשרות כי חשיפת החברה הישראלית לאלימות האינתיפאדה במינונים גבוהים, אם באמצעות חיילי צה"ל בסדיר ובמילואים, הנאלצים לנקוט באלימות כדי להתמודד עם אלימות, ואם באמצעות התקשורת האלקטרונית, המביאה את האלימות לבתינו "בקול, בצבע ובשידור ישיר" קשורה בקשר ישיר והדוק עם עליה זו. בחינת מגמות השינוי של העבירות שכנגד חיי אדם מצביעה על קיומו של דפוס השונה מהותית ממצאיהם של פישמן וארגוב (1980). ממצאי המחקר הראשוני הצביעו על יציבות מתמשכת בשיעורי עבירות אלו לאורך השנים בעוד שהתמונה

העולה ממצאי המחקר הנוכחי הנה שונה בתכלית. דפוס השינוי העולה כאן דומה דמיון רב לדפוס שנמצא בקרב העבירות שכנגד גוף האדם. בעשור הראשון לתקופה הנחקרת, בין השנים 1976-1987, שומרים שיעורי העבירות על יציבות, בעוד שבשנת 1988, המהווה שנת שיא בקבוצת עבירות זו, עולים שיעורי העבירות שכנגד חיי אדם עד כדי פי שבע. בין השנים 1989-1992 קיימת נסיגה בהיקפי בעבירות, מגמה המתהפכת בשנת 1993 ומובילה לשיא חדש בשנת 1995. לדעת עורך המחקר ניתן להסביר מגמות שינוי אלו באופן דומה לדרך ההסבר שהוצעה לגבי העבירות שכנגד גופו של אדם. שוב, אנו רואים כי שנת 1988, עת פרצה האינתיפאדה הנה שנה קריטית מבחינת דפוס הפשיעה האלימה בישראל. בשנה זו הן המערכת השלטונית בישראל והן החברה בכללותה פגשו בתופעה שטרם הכירו, הן מבחינת מהותה והן מבחינת היקפה. נקודת השיא הבאה, בשנת 1995 באה על רקע ההתגברות של פיגועי הטרור בתוך מדינת ישראל. שוב, ניתן להצביע על הקשר בין התגברות המתח הביטחוני לבין העליה בשיעורי הפשיעה, בייחוד הפשיעה החמורה. האלימות כדרך לפתרון בעיות ולהשגת הישגים ברמה המדינית אינה כבר סיפור חדשותי המגיע, ממרחק בטוח, באמצעות כלי התקשורת. חווית האלימות הקשה נחוותה בתקופה זו על ידי חלק ניכר מהחברה הישראלית באופן הבלתי אמצעי ביותר. גורם זה של הקרבה לאלימות הוא גם הגורם המסביר את ההבדלים בדפוס השינוי של סוג עבירות זה כפי שנמצא על ידי פישמן וארגוב (1980) לבין ממצאי המחקר הנוכחי. נקודות המשבר הביטחוניות שחוותה החברה הישראלית במהלך תקופת המחקר הראשוני התמקדו, לרוב, בחזיתות הלחימה, הרחק מריכוזי האוכלוסיה האזרחית היושבת בעורף. מצב זה השתנה, תחילה עם מלחמת המפרץ, שהעמידה לראשונה את העורף הישראלי בפני סכנת פגיעה ונמשך עם התגברות פיגועי הטרור במהלך השנים 1993-1996.

בחינת מגמות השינוי בקבוצת עבירות הרכוש והשוואת הממצאים לאלו של המחקר הראשוני (פישמן וארגוב, 1980) מעלה הבדל בדפוס השינוי בין שתי התקופות. המחקר הראשוני מצא מגמת עליה מתמדת בקבוצת עבירות זו בעוד ממצאי המחקר הנוכחי מעלים תמונה של יציבות יחסית, עם עליות ומורדות לסירוגין. ממצא זה מקבל חיזוק גם מכך שמשקל עבירות הרכב מתוך סך עבירות הרכוש נמצא בעליה לאורך כל תקופת המחקר. אך אם נכיר בעובדת העלייה בנפח עבירות הרכב, יש בכך להצביע כי ללא קבוצת

עבירות זו היו עבירות הרכוש נוטות אפילו לירידה. פישמן וארגוב (1980) מצאו במחקרם כי העליה בשיעור עבירות הרכוש קשורה למצבים של שיפור כלכלי. מקורה של מסקנה זו הוא בממצא המצביע על קיומו של קשר שלילי בין רמת האבטלה במשק לבין שיעור עבירות הרכוש. במחקר הנוכחי נמצא כי קיים קשר חיובי חזק ומובהק בין שיעור אבטלה במשק לבין שיעור עבירות הרכוש. בבואנו לבחון ממצא זה באופן ביקורתי יש לזכור כי מצב התעסוקה במשק משפיע באופן שונה על קבוצות האוכלוסיה השונות. הראשוניים להיפגע ממצבי מיתון ואבטלה יהיו בני השכבות החלשות המועסקים בתפקידים בלתי מקצועיים או בתפקידים מקצועיים ברמה נמוכה. המצב שנוצר הוא מצב של העמקת הפערים הכלכליים בין קבוצות האוכלוסיה השונות. מצב זה תואם במדויק את המסגרת התאורטית שהניח Merton (1957) בתאוריית האנומיה שלו. הגדרתו של Merton (1957) את הפער בין המטרות הלגיטימיות בחברה לבין חסימתם ויתירה מזאת, אי קיומם של האמצעים הלגיטימיים להשגתן בקרב קבוצות אוכלוסיה מסוימות. בעת משבר כלכלי יפגעו האוכלוסיות החלשות במידה רבה יותר ולפיכך תקטנה אפשרויותיהן להשיג את המטרות של הצלחה כלכלית וצבירת רכוש, בדרכים לגיטימיות. פער זה בין השאיפה להגיע להצלחה כלכלית לבין חוסר היכולת לעשות כן בדרכים המקובלות עלולה לדחוף קבוצות באוכלוסיה לביצוע עבירות שיש בהן כדי להציע דרך חלופית להשגת מטרות אלו – באמצעות עבירות הרכוש.

בניגוד לממצאי המחקר הראשוני, הנוגע לקבוצת עבירות המרמה, מצביעות תוצאות המחקר הנוכחי על מגמת ירידה ניכרת ומתמשכת בקבוצת עבירות זו. ניתן היה אולי לתהות מדוע קיים הבדל בין עבירות אלו לעבירות הרכוש, שהרי שני סוגי עבירות אלו מכוונים למטרה כלכלית זהה – השגת רכוש וממון. אך בעוד עבירות הרכוש משתייכות לקבוצת "עבירות הרחוב" הרי שעבירות המרמה שונות בתכלית. המבצעים של שתי קבוצות עבירות כלכליות אלה מגיעים מקבוצות אוכלוסיה שונות. עברייני הרכוש הקלאסיים משתייכים, בדרך כלל, לקבוצות האוכלוסיה החלשות, כפי שתואר לעיל. עברייני המרמה, לעומת זאת, מגיעים מקבוצות האוכלוסיה של המעמדות הבינוני והעליון, הפועלים בתחום תוך כדי ניצול מעמדם, בקיאותם והשפעתם בממסד ובארגונים הכלכליים. קבוצות האוכלוסייה מהן מגיעים עברייני המרמה הפוטנציאליים,

סביר שיפגעו פחות ממצבי אבטלה במשק ומכאן היעדר מוטיבציה לביצוע התנהגות עבריינית וההבדל בין שיעורי השינוי של עבירות המרמה והעבירות הכלכליות לעומת עבירות הרכוש הקלאסיות.

בחינת תחום עבירות הרכב על-פי שיטתם של עורכי המחקר הראשוני, כפי שעולה מההסבר שהציעו לממצאיהם בתחום עבירות הרכוש על הקשר בין מצבי שפע כלכלי לבין פשיעת הרכוש מציעה הסבר דומה. ראשית העשור הנוכחי, בו חל שינוי המגמה בהיקף עבירות הרכב הוא גם התקופה בה נתברכה מדינת ישראל בגלי עליה רחבי היקף. גלי העליה הביאו איתם גידול ניכר באוכלוסיית המדינה, שגרר עליה במספר כלי הרכב בדרכים ובשלב האחרון אף ניכרת עליה בהיקף עבירות הרכב. עיון בתרשים 6 מצביע כי לא קיים קשר סיבתי בין התופעות הללו. מהנתונים עולה כי בשנים 1982-1991 קיימת התאמה בין אופן השינוי בשיעור כלי הרכב באוכלוסייה לבין אופן השינוי בהיקף עבירות הרכב. מצב זה משתנה, באופן חריף והחל בשנת 1992 אנו עדים למגמת גידול בהיקף עבירות הרכב, שלא רק שאינה תואמת את מגמת העליה המתונה בשיעור כלי הרכב, אלא עוברת אותה ומשאירה אותה הרחק מאחור. דרך הסבר שונה היתה יכולה לקשור את העליה בעבירות הרכב בשינוי שחל במגמות הפשיעה בכלל ובעבירות הרכוש, שעבירות הרכב הן חלק מהן. עיון בממצאי המחקר הנוכחי באשר לשני משתנים אלה ובייחוד עיון בתרשים 2 מבטלים גם הסבר זה. לצד יציבות בשיעור העבירות הפליליות בכלל ומגמת עליה מתונה בעבירות הרכוש בפרט בולט השינוי בעבירות הרכב. הסבר שונה לתופעה קושר אותה לתהליך השלום בין ישראל לפלשתינאים מחד, ולאפשרויות האכיפה מאידך. כאמור, השינוי במגמת עבירות הרכב חל במהלך שנת 1992 והחריף שנים שלאחר מכן. השינוי באקלים המדיני, שאת ראשיתו ניתן לראות בוועידת מדריד, המשכו בחילופי השלטון בישראל, חתימתם של הסכמי אוסלו בשנת 1993 ויישומם החל ממאי 1994 הצביע על ראשית התרופפות השליטה של ישראל בשטחי יהודה, שומרון ועזה ועד להעברתם לשליטת הרשות הפלשתינית. יצירת אזורים, שהם אקס-טריטוריאליים לסוכנויות האכיפה של ישראל מחד, אך נהנים מנגישות קלה יחסית לשטחי ישראל מאידך גרמה למצב בו כלי רכב המגיעים לאזורים אלה, אינם חוזרים יותר לישראל, אלא כחלקי חילוף הנמכרים לחנויות ולמגרשי רכב. מצב זה, בו גנבי הרכב אינם חוששים מרשויות

החוק הולידה ענף כלכלי העוסק בגניבת כלי הרכב, מכירתם כיחידות שלמות או פירוקם לצורך מכירה כחלקי חילוף.

סיכום:

מחקר זה מהווה סקירת המגמות של העבריינות בישראל, בשנים 1976-1996, כפי שמשקפת מתוך הסטטיסטיקה הפלילית המנוהלת על ידי משטרת ישראל. מטרתו העיקרית הייתה לבחון את השינויים במגמות הפשיעה במהלך שני העשורים שהיוו את תקופת המחקר, הן באופן מוחלט והן יחסית למחקר הראשון בתחום זה שנערך על ידי פישמן וארגוב (1980).

הממצא העיקרי העולה ממחקר זה הוא היציבות בהיקפי העבריינות היחסיים בישראל לאורך תקופת המחקר. זאת בניגוד לטענות הגורסות עליה ברמת הפשיעה. חשיבותו של ממצא זה היא בכך שיש בו כדי להציע שינוי בדרך הבחינה של הפשיעה. בחינת היקפי הפשיעה במבט שנתי מספקת לנו מידע מוגבל אודות ארועים נקודתיים שיש להם השפעה כזו או אחרת על היקפי הפשיעה בשנה הנבחנת, אולם אין בה כדי ללמדנו על מגמות הפשיעה לאורך זמן ועל הקשר בין הפשיעה לתהליכי שינוי העוברים על החברה. תמונה מהימנה יותר תבחן מגמות פשיעה לאורך זמן ולא תמונת מצב בנקודת זמן מסוימת.

ממצא חשוב נוסף מצביע על קשר בין מצבי עימות על רקע בטחוני לבין עליה בשיעור עבירות האלימות בחברה הישראלית. המסקנה המתבקשת ממצא זה היא כי הפיחות בערך חיי האדם ואימוץ האלימות ככלי לפתרון סכסוכים אינו מגביל עצמו רק למצבי עימות ביטחוניים, שהם חיצוניים לחייה של מרבית האוכלוסייה האזרחית. אלא, שמדובר בהתנהגות נלמדת, שחשיפה מרובה לה הופכת אותה ל"לגיטימית" ונפוצה יותר בחיי היומיום של רבים בחברה. היות והשאיפה כי האלימות תחלוף מכל תחומי חיינו ובהם התחום הביטחוני תישאר, לפחות בשלב זה, שמורה לאחרית הימים, הרי שחובה עלינו

לפעול באופן מערכתי תוך שילוב גורמי קהילה, אכיפה, חינוך, חקיקה ושפיטה לדה-לגיטימציה של ההתנהגות האלימה בחיי היומיום.

ממצאי המחקר הנוגעים לעבירות הרכב מצביעים על כך כי תחום עבירות זה יונק ממצב פוליטי - מדיני מיוחד בו נמצאת כיום החברה הישראלית. לכן, נראה כי שינוי במגמת תחום עבירות זה יהיה תלוי בשינוי האקלים המדיני באזור. אין הדבר אומר כי לפעילות המשטרתית אין ולו דבר בהתמודדות עם עבירות הרכב, אלא שהפתרון צריך לבוא כתוצאה מטיפול מערכתי הכולל הן את השינוי המדיני שיפחית את המוטיבציה לביצוע העבירות והן מפעילות המשטרה שתקשה על העבריינים בשטח.

לגופה של עבודה זו, הרי שככל שקירה היא מתארת מצב ומגמות שינוי וככזו יכולתה להסביר תופעות באופן מלא הנה מוגבלת. כפי שכבר ציינו פישמן וארגוב (1980) בסיפא לעבודתם הרי שכל הסבר שהועלה כאן, יש לראותו כהשערה המצריכה עיון ואימות מחקרי נוסף ונפרד.

ביבליוגרפיה

- אייזנשטדט ש. נ. (1965), חינוך ונוער, מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- אייזנשטדט ש.נ. (1973), החברה הישראלית – רקע, התפתחות ובעיות, מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- אמיר מ., חסין י. (1974), סולידריות של עבריינים במלחמה – האמנם?, מגמות, תשל"ד, כ', 279-298.
- אמיר מ., שיחור ד. (1975א'), ההיבט העדתי בעבריינות בני הנוער בארץ – סקירת הסטטיסטיקה הרשמית, עבריינות וסטייה חברתית, ג (1), 1-18.

אמיר מ., שיחור ד. (1975ב'), ההיבט העדתי בעבריינות בני הנוער בארץ – חלק ב',
עבריינות וסטיה חברתית, ג (2), 1-15.

דו"חות שנתיים של משטרת ישראל, משנת 1976 עד שנת 1996, משטרת ישראל, המטה
 הארצי, ירושלים.

השנתון הסטטיסטי לישראל (1976-1996), הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירושלים.

חסיני י. (1985), הקשר בין ארצות המוצא ובין עבריינות נוער בישראל, עבריינות וסטיה
 חברתית, י"ג, 79-99.

יחזקאלי פ., שלו, א. (1997), סטטיסטיקה פלילית – עושים חשבון, מראות המשטרה, 161,
 12-14.

פישמן ג. (1979), אלימות בחברה הישראלית – שורשיה ומגמותיה, סקירה חודשית, 26
 (11), 13-24.

פישמן ג., ארגוב, מ. (1980), הפשע בישראל – נטיות הפשיעה בישראל בשנים 1951-1976,
עבריינות וסטיה חברתית, 8, 25-35.

פישמן ג., דיניץ ס. (1977), עבריינות צווארון לבן – ניתוח מושגי והערכת מצב, רבעון
 למחקר חברתי, (12) 19, 273-288.

שהם א. (1988), עבריינות אלימה בקרב קטינים לאחר מלחמת יום הכיפורים, עבריינות
 וסטיה חברתית, ט"ז, (1-2), 21-33.

שוהם ש. ג., רהב ג., אדד מ., (1987) קרימינולוגיה, שוקן, תל-אביב.

Eisenstadt S. N. (1951), Youth, Culture and Social Structure in Israel. **The British Journal of Sociology**, vol. 2, 105-114.

Ennis P. H. (1967), Criminal Victimization in the United States: A Report of a National Survey, **U.S. President's Commission on Law Enforcement and Administration of Justice, Field Survey**, II, Washington D.C, USGPO.

Hyman H. H. (1972), **Secondary analysis of sample surveys. Principles, procedures and potentialities**, John Wiley & Sons, New York.

Ingwerson M. (1996), With A Little (Illegal) Help, Russians Rush To Drive In Style, in the internet, **<http://www.nd.edu/~astrouni/zhiwriter/spool96/96120604>** .

King L. (1997), Increase in auto thefts puts strain on Mideast relations, **The Detroit News**, November 24.

Landau S. F., Beit Hallahmi B. (1982), Aggression in Israel: A Psycho - Historical Perspective, in Goldstein, A. P., Segall, M. (eds.), **Aggression in Global Perspective**, Pergamon Press, New-York.

Landau S. F., Pfefferman D. (1988), A Time-Series Analysis of Violent Crime and its Relation to Prolonged Status of Warfare – The Israeli Case, **Criminology**, 26 (3), 489-504.

Merton R. K. (1957), **Social Theory and Social Structure**, The Free Press of Glencoe, New York.

Rahav G. (1984), **National Development and Crime Rate**, Pinhas Sapir Center for Development, Tel-Aviv University, Tel-Aviv.

Sellin T. (1938), Culture Conflict and Crime, **Social Science Research Council**, New-York, 27.

Shaw C. R., Mckay H. D.(1987), in Quay H. C., **Handbook of Juvenile Delinquency**, John Wiley & sons.

Shoham S. (1962), "The Application of the "Culture Conflict" Hypothesis to the Criminality of Immigrants in Israel", **Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science**, 53, 207-214.

Sutherland E. H., Cressey D. H. (1978), **Principles in Criminology**, Lippincott, New-York.